

Introduktion

Patrik Aspers

docent

Max Planck Institut für Gesellschaftsforschung
og Sociologiska Institutionen
Stockholms Universitet
aspers@mpifg.de

Árni Sverrisson,

professor

Sociologiska Institutionen
Stockholms Universitet
arni.sverrisson@sociology.su.se

Abstract

The purpose of this short article is to give an introduction to, and overview of, visual sociology. What the central task of visual sociology should be is the focus of the article. Some neighboring fields of research are briefly discussed, such as anthropology. The importance and role of theory and empirical material in the field of visual sociology is analyzed. A central finding is that the visual should be seen as a natural part of social science research, and not as a field of its own.

Keywords: Visual sociology, visual studies, method, theory

På tio år kan mycket hända. Det märks inte minst inom fältet visuella studier. *Sociologi Idag* var först inom det skandinaviska språkområdet att uppmärksamma denna forskning genom ett temanummer 1997. Sedan dess har väldigt mycket hänt, både organisatorisk och substantiellt. Ett tiotal läroböcker har skrivits (t.ex. Aspers, Fuehrer och Sverrisson 2004, Knowles & Sweetman 2004). Konferenser äger rum regelbundet och det finns flera tidskrifter som behandlar bild inom samhällsvetenskapen (t.ex. *Visual Studies*). Samtidigt har en tradition återupptäckts och utvecklats. Välkända forskare som Bruno La-

tour, Pierre Bourdieu, Howard Becker och Erving Goffman har tidigare studerat den visuella dimensionen och det finns nu en mycket bredare krets av forskare som på ett eller annat sätt använder bilder i sin forskning och som använder deras arbeten som inspirationskällor och förebilder.¹

Detta temanummer innehåller en fristående inledning, fyra artiklar och en kommenterande text av Trond Waage. Det har tillkommit genom en öppen inbjudan inom det nordiska språkområdet. De artiklar som vi valt för att ingå i detta temanummer kännetecknas alla av en bildempirisk ansats. Temanumret är således tydligt fokuserat på användning av bilder i forskningen och vilka möjligheter detta ger ifråga om teori och metod.

Denna inledning syftar till att skissera den visuella sociologins övergripande uppgift. Sociologin en av flera samhällsvetenskaper och visuell analys har varit vanligare inom socialantropologin, både i Norden och internationellt, och även inom humaniora finns också bildstudier av olika slag. Visuella studier förekommer också inom nyare, numera etablerade, tvärvetenskapliga ämnen, som medieforskning och kulturstudier. När den visuella sociologin sällar sig till denna brokiga skara väcker det givetvis frågan: vad kan den bidra med?

En annan fråga är vilken relation den visuella sociologin har till sociologin i övrigt. Bland visuella sociologer har kvalitativa, tolkande och etnografiska ansatser varit vanliga, ett läge som återspeglas i detta temanummer av *Sociologi Idag*. Kvantitativ innehållsanalys kan dock givetvis användas för att studera bildmaterial. Visuella metoder används dessutom ofta för att presentera siffermaterial av alla de slag, inte minst inom naturvetenskap och ingenjörarbete (t.ex. Tuft 1997). Visuella presentationer av t.ex. vädersystem eller ekonomiska nätverk är också viktiga i det vetenskapliga arbetet (Krempel 2005). Som andra bilder underlättar visuella presentationer varseblivning, vetenskapliga samtal och kollektiva analysinsatser (Sundberg 2005).

Visuell sociologi och sociologisk teori

Visuella uttryck är viktiga i människors vardag. Det märks inte minst genom användningen av visuella symboler, rörliga bilder och stillbilder i olika medier som chatrum och sajter på Internet, i den mobila kommunikationen och i arbetslivet. Man måste därtill se hur dessa teknologiska hjälpmedel eventuellt bidrar till att nya interaktionsformer uppstår. Det är troligt att sociala bild-

processer tar upp en större andel av vår tid och andra resurser i dag än förr i tiden. Huruvida betydelsen av bilder har ökat i kvalitativ bemärkelse är fortfarande en öppen fråga. Vilka konsekvenser får detta för sociologisk teori?

Många ser sociologin som en vetenskap som syftar till förståelse och förklaring av social handling. Denna definition går tillbaka till Weber ([1921-22] 1978:4) och hänvisar dels till vad som krävs för att ge en förklaring, dvs. förståelse, och dels till antagandet att social(a) handling(ar) är samhällets grundläggande byggstenar. Till detta kan läggas att social handling enligt den Weberianska traditionen är först och främst en handling som orienteras mot en annan social aktör. Trond Waage diskuterar bland annat detta i den kommentar han skrivit till temanumrets uppsatser.

Med utgångspunkt i denna ansats kan vi tala om en särskild handlingstyp, ”visuella handlingar” som är sociala och, definitionsmässigt, meningsbärande. Det går därmed att uppnå en förståelse av aktörers intentioner bakom t.ex. fotografering eller bildsamlande och hur dessa formas i interaktionen eller orienteringen mot den andre, i olika tider och på olika platser. Vad gäller visuella handlingar kan man studera hur de kommer till uttryck i olika genrer, stilar och manér, samt hur dessa tolkas i olika sammanhang.

Ett annat sätt att formulera sociologiska grundsatsar tar utgångspunkt i ”definitionen av situationen”. Blotta närvaron av en eller flera bilder kan bidra till att situationer definieras på ett visst sätt. Tagande, skickande och skådande av bilder har också sin givna plats inom alla typer av sociala relationer (Becker 2004). Detta perspektiv leder vidare till övergripande kulturella företeelser, diskurser och konventioner som formar långsiktiga band människor emellan, inom familjen och i arbetslivet, samt strukturerar mer flyktiga möten i vardagen. Det går också att argumentera med Pierre Bourdieu (1979) för att visuell framtoning ofta är det sätt på vilket mycket sega och grundläggande sociala strukturer manifesteras i konkreta interaktioner där deltagarna mobiliserar sin egen *habitus* under det att de värderar andras och relaterar till den.

Det går att hitta fler exempel i samma anda men dessa torde räcka för att illustrera vår grundläggande inställning: en visuell sociologi behöver inte återuppfinna samhället eller de teorier vi har för att förstå det. Det visuella kan, och bör, studeras jämte praktik och diskurs (Aspers 2007). Detta får konsekvenser för samhällsvetenskaplig metod, som på allvar måste inlemma det visuella. Det får även konsekvenser för samhällsvetenskaplig teoriutveckling. Den sociologiska uppgiften är att utveckla existerande teoribildningar så de kan på ett bättre sätt integrera ”visualitet”.

Visuell empiri i sociologin

Det finns stor enighet bland den visuella sociologins utövare om vissa gemensamma drag ("bilder kan användas som empiri lika väl som siffror eller texter"). Det går dock att spåra grundläggande skiljaktigheter inom fältet, enligt linjer som i mycket återspeglar debatter och gruppbildningar inom den "ordinära" sociologin. Ibland formuleras dock ståndpunkter inom den visuella sociologin under inflytande från näraliggande ämnen eller som kritik mot deras arbetssätt eller teorier. De ståndpunkter som vi skisserar här och argumenterar för utgör således några av flera möjliga, men vi anser att de har utbrett stöd bland andra sociologer som sysslar med visuell empiri eller fenomen. Särskilt gäller det betoningen av visuell sociologi som en empirisk vetenskap.

Men vad är en empiri? Med detta menar vi material som forskaren på ett eller annat sätt genererar i en interaktion med det sociala fält, samhälle, grupper eller individer, som studeras. Empiri förbinds med forskarens uttalade eller i teori uttalade (för)förståelse av fenomenet. Douglas Harpers avhandling (1982) är alltjämt ett mycket bra och genomarbetat exempel på detta arbetssätt och i ett senare verk har han systematiskt intervjuat kring de egna fotografierna och på så sätt fått tillgång till information som hade varit svår att få fram på annat sätt (Harper 1987).

Detta arbetssätt representeras i detta temanummer av Kim Rasmussen som skriver om hur han har använt sina egna fotografier i analyser av skolans vardag. Daniel Normarks bidrag i detta nummer bygger också på ett egenproducerat bildmaterial kring informella vägskyltar. Deras användning skiljer sig dock: Rasmussen använder sina bilder för att berätta om en vanlig vardag, ett förlopp utsträckt i tiden, som struktureras bl.a. kring de händelser och artefakter som avbildas. Normark avbildar uttryck för social handling, skyltarna, och söker sedan mönster som kan förklara människors förhållande till vägar.

En annan möjlighet är att de personer som studeras fotograferar sina egna världar och t.ex. uttrycker sig i bild kring ämnet för det aktuella forskningsprojektet. Resultatet analyseras sedan av forskaren eller tillsammans med de studerade personerna i grupp eller individuellt (Becker 2004). Videoupptagningar kan givetvis användas på samma sätt. Rörliga bilder är vanligare inom antropologin, men också stillbild används flitigt av antropologer (Collier & Collier 1986). Rasmussen och Smidt (2002) har tidigare arbetat på detta sätt. I detta nummer har Anna Sparrman bidragit med en artikel om "medforskare" och hur deras bilder kan analyseras. Waage tar upp hur man kan utveckla detta ytterligare.

Det finns givetvis andra sätt att generera en visuell empiri, och en av de vanligaste är att samla bilder kring ett eller flera teman från t. ex. tidningar eller på Internet. Stora bildsamlingar finns dessutom på våra museer som hittills använts i första hand av etnologer och historiker men det finns goda möjligheter för sociologerna att använda detta material. Tolkningen läggs på i efterhand av forskaren utan direkt koppling till aktörernas intentioner. I detta avseende hamnar Normarks artikel i en mellanposition. Han har fotograferat, men det han fotograferar är i allra högsta grad visuella artefakter, skyltar, pilar m.fl., ofta kompletterade med text.

Tolkning av just bildsamlingar och bildserier snarare än enstaka bilder kan sägas vara en rimlig sociologisk ingång till skillnad från t.ex. konsthistoria och andra områden där orientering mot enstaka verk eller individer är vanligare. Både Erving Goffman (1979) och Howard Becker (1998) har diskuterat hur det är möjligt att skapa information och utveckla analysmoment ur bildserier. Denna ingång används av Normark, som nämndes ovan och i detta temanummer bidrar Caroline Dahlberg också med en analys av detta slag. Med utgångspunkt i en samling reklambilder, som anmälts som könsdiskriminerande till *Näringslivets etiska råd mot könsdiskriminerande reklam* analyserar hon de förhandlingar som äger rum i rådet kring gränsen mellan tillåtet och o tillåtet, acceptabelt och förkastligt, god och dålig smak. Här bryts olika tolkningar mot varandra, men de rör sig inom det gemensamma uppdraget, att avgöra vad som kan accepteras i reklamsammanhang.

Det går att identifiera ytterligare empiriska inriktningar inom den visuella sociologin. Bilder och bildserier kan till exempel användas för att illustrera begrepp (Sverrisson 2002b, Edling 2004). Flera sociologer har studerat den yrkesmässiga bildproduktionen, däribland vi själva (Aspers 2005, Sverrisson 1998, 2002a, 2002b). Dessa studier visar bland annat att analyser av bildmaterial inte alltid är en given utgångspunkt för en visuell sociologi. Fotografernas reflektioner kring bilder, genrer, stilar, status och marknader kan i sig användas som utgångspunkt för olika analyser. Samma gäller studier av amatörfotografi och av fotografin i relation till andra bildpraktiker (t.ex. konstmåleri) som Bourdieu m.fl. (1965) visar prov på i en studie av den franska fotografin.

Visuell sociologi och annan samhällsvetenskap

Inom samhällsvetenskaperna utvecklades användning av bilder som empiri av socialantropologerna. Deras traditionella uppgift har varit att studera och analysera främmande samhällen, ofta med betoning av det exotiska och annorlunda. Antropologin – läran om människan – kom att handla om ”de andra” och deras – annorlunda – seder. Beskrivning av ritual, dräkter och andra artefakter underlättades med fotografi.

Det skulle gå att skriva en lång uppsats om hur sociologer till skillnad från antropologerna förutsätter vardagskunskaper om samhället som de studerar hos sin publik – och hos varandra. Inom sociologin och andra samhällsvetenskaper har bildokumentation dock i stor utsträckning använts som i antropologin, för att närma sig ”de andra”. Det kan handla om människor som lever mitt ibland oss, men uttrycker sig på andra sätt än den vuxna och vita medelklassen. Barn, språkligt handikappade, hemlösa, minoriteter och intagna kan nämnas här som exempel på kategorier som har studerats med visuella metoder när språket inte räckte till (vilket inte minst Kim Rasmussen visar). I detta avseende har alla samhällsvetare mycket att lära av antropologerna samtidigt som den visuella etnografin fortsätter att utvecklas och förädlas (Edwards 1992, Edwards and Hart 2004). Därutöver har delar av den visuellt inriktade medievetenskapen mycket gemensamt med sociologi och statsvetenskap (Becker m.fl. 2000, Ekström 2006). Här finns också viktiga erfarenheter, även för forskare som inte sysslar med media.

Men finns då någon skillnad mellan visuell sociologi och visuell antropologi? Kan inte båda ses som typiska för ”Visual Studies” i största allmänhet? Vi anser att det är viktigt att ställa dessa frågor, inte för att gränsdragningar är särskilt viktiga, utan snarare för att varje ämne har en *kärna* av grundläggande antaganden och inriktningar som förmedlas i undervisningen samt i den dialog som ligger till grund för forskningsproblem och projekt. Således har sociologin av hävd (tillsammans med t.ex. statsvetenskap och nationalekonomi) större förklarande anspråk än antropologi, geografi eller för all del, humanistiska ämnen som t.ex. etnologi, estetik eller historia. Sociologin är ur västerlandet sprungen; antropologin är sprungen ur mötet mellan västerlandet och det andra (jfr. Hannerz 1983: 9-14). Denna skillnad kan tyckas vara något överspelad idag, men lever i traditionerna.

Wolf Lepenies (2001) har formulerat det så i en träffande boktitel att sociologin dras mellan två poler, vetenskapen och litteraturen och just ”veten-

skaplighet” är ett gammalt honnörsord bland sociologerna. En konsekvens är att teoretiskt grundade analyser och generaliserande utsagor eftersträvas inom sociologin. En annan konsekvens är de växande förväntningar som märks under senare tid ifråga om transparens och sofistikerade reflektioner kring metodik och förhållandet mellan empiri och teori. Denna tendens är särskilt påtaglig bland de kvalitativa sociologerna och reflektiv praktik av detta slag har dessutom stigit i värde de senaste åren samtidigt som rutinmässigt berättande eller mekaniska statistiska övningar fått se sina aktier falla. Att skriva om visuella praktiker och använda bilder som empiriskt material innebär således att vara beredd att i empiriskt orienterade skrifter kritiskt och självkritiskt diskutera bilders informationsvärde, värdera deras bidrag till vetenskapliga förklaringsansatser och teoribyggande samt reflektera kring hur utsagor som grundas på visuell empiri kan prövas, undergrävas, kritiseras och utvecklas.

Hur kan visuell sociologi förhålla sig till forskning om bilder som exempelvis konstvetare ägnar sig åt? Här har på senare tid framkommit utvecklingslinjer av intresse för sociologin som kretsar kring en bredare uppsättning visuella uttryck (t.ex. Latour och Weibel 2002, Elkins 2003). De visuella sociologerna behöver också reflektera över sitt förhållande till olika bildpraktiker. Dokumentärfotografi och kulturjournalistik med djuplodande ambitioner är också viktiga bollplankar för en vetenskapligt inriktad visuell sociologi. En dialog med dessa kulturpraktiker (och kulturstudierna) kan dock inte föras utifrån samma förutsättningar som med antropologin.

För antropologer – och sociologer som inspireras av deras erfarenheter – handlar det om att närma sig företeelser som svårigen kan upptäckas med samtal, intervjuer eller andra textorienterade metoder. Det handlar också om att ge uttryck åt människor, processer och företeelser, som saknar ett för akademien begripligt språk, för att de inte delar akademiens sociala förutsättningar. Ambitionen, att kombinera vetenskapliga förhållningssätt, ursprungligen hämtade från studiet av den mållösa naturen, med olika typer av visuell dokumentation blir, i detta sammanhang inte särskilt radikal.

Den dialog som behöver utvecklas med dokumentärfotografi, kulturjournalistik och kulturstudier i vidare bemärkelse bygger snarare på en gemensam diskurs, ett sofistikerat språk, som utvecklas och förmedlas på olika sätt. Inför denna situation är det dock viktigt att bibehålla det specifikt sociologiska och framförallt undvika oförmedlat reduktion av bild till text och diskurs (inklusive vår egen teori; jfr Aspers 2007).

Den gemensamma plattform som delas av visuell sociologi, dokumentär-

foto och film och andra offentliga bilddiskurser kan också stavas engagemang. En sociologi som saknar relation till och betydelse för det omgivande samhället är tämligen meningslös. Detta betyder självklart inte att den visuella sociologin bör reduceras till politisk propaganda. Noggrann dokumentation, sakliga resonemang och återhållsamhet ifråga om slutsatser är precis lika viktiga i den visuella sociologin som i annan samhällsvetenskapig verksamhet.

Den visuella sociologen måste kunna röra sig emellan två motpoler som gestaltar sig något annorlunda än de som Lepenies analyserade. Den ena utgörs av en stark betoning av bildmaterialets egenvärde och ambitionen att utveckla en alternativ metodik. Den andra refererar till en välutvecklad begreppsanalys som placerar resultaten visavi den sociologiska traditionen, men också visavi andra bildpraktiker och, framförallt, i relation till deras engagemang och kunskapsanspråk.

Vi vill avslutningsvis rikta ett stort tack till de personer som ställt upp som bedömare av de artiklar som vi härmed har nöjet att publicera. Ni har på olika sätt bidragit till att höga kvaliteten på detta temanummer.

Noter

1. En stor del av forskningen, både historiskt och mer samtida finns sammanfattad i det nyligen utgivna fyrbandsverket *Visual Research Methods* (Hamilton 2006). Detta band ger en översikt av fältet som hittills är oöverträffad. Även på skandinavisk botten finns verk att tillgå som ger en översikt av fältet (t.ex. Aspers, Fuehrer och Sverrisson 2004).

Referenser

- Aspers, P. Fuehrer, P. Sverrisson, Á (red.) (2004) *Bild och Samhälle*, Lund: Studentlitteratur.
- Aspers, P. (2005) *Markets in Fashion: A Phenomenological Approach*, London: Routledge.
- Aspers, P. (2007) *Etnografiska Metoder*, Malmö: Liber.
- Banks, M. och H. Morphy (1997) *Rethinking Visual Anthropology*, New Haven: Yale University Press.
- Becker, H. (1998) "Categories och Comparisons: How Do We Find Meaning in Photography?" *Visual Anthropology Review*. 14, 2, 1-8.
- Becker, K. (2004) "Vardagsfotografien som social praktik," s. 289-307 i *Bild och samhälle: Visuell analys som vetenskaplig metod*, redigerad av P. Aspers, P.

- Fuehrer och Å. Sverrisson. Lund: Studentlitteratur.
- Becker, K., Ekecrantz, J. och Olsson T. red. (2000) *Picturing Politics: Visual and Textual Formations of Modernity in the Swedish Press*, Stockholm: Elanders Gotab.
- Bourdieu, P. mfl. (1965) *Un art moyen*, Paris: Éditions de Minuit.
- Bourdieu, P. (1979) *La distinction: Critique sociale du jugement*, Paris: Éditions de Minuit.
- Collier, J. & Malcolm C. (1986) *Visual Anthropology: Photography as a Research Method*, Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Edling, C. (2004) "Visualisering i samhällsvetenskapen," s. 203-226 i P. Aspers, P. Fuehrer och Å. Sverrisson (red.) *Bild och samhälle: Visuellt analys som vetenskaplig metod*, Lind: Studentlitteratur.
- Edwards, E. red. (1992) *Anthropology and Photography 1860-1920*, London: Royal Anthropological Institut.
- Edwards, E. och Hart J. red. (2004) *Photographs, Objects, Histories: On the Materiality of Images*, New York: Routledge
- Ekström, M. (2006) *Politiken i mediasamhället: Om nyhetsintervjuer och fotojournalistik*, Stockholm: Liber.
- Elkins, J. (2003) *Visual Studies: A Skeptical Introduction*, New York: Routledge.
- Goffman, E. (1979) *Gender Advertisements*, London: MacMillan.
- Hamilton, P. (2006) *Visual Research Methods* (4 Volumes), London: Sage.
- Hannerz, U. (1983) *Över gränser: Studier i dagens socialantropologi*, Lund: Liber.
- Harper, D. (1982) *Good Company*, Chicago: University of Chicago Press.
- Harper, D. (1987) *Working Knowledge*, Chicago: University of Chicago Press.
- Knowles, C. & Sweetman, P. red. (2004) *Picturing the Social Landscape*, Routledge, London.
- Krempel, L. (2005) *Visualisierung komplexer Strukturen. Grundlagen der Darstellung mehrdimensionaler Netzwerke*, Schriften des Max-Planck-Instituts für Gesellschaftsforschung Köln, Sonderband. Frankfurt a.M.: Campus.
- Latour, B. & Weibel, P. red. (2002) *Iconoclasm: Beyond the Image Wars in Science, Religion and Art*, London: The MIT-Press.
- Lepenes, W. (2001) *Die drei Kulturen : Soziologie zwischen Literatur und Wissenschaft*, München: Hanser.
- Rasmussen, K. & Smidt, S. (2002) *Barndom i billeder*, København: Akademisk Forlag.

- Sundberg, M. (2005) *Making Meteorology: Social Relations and Scientific Practice*, Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis
- Sverrisson, Á. (1998) "Photographic Techniques and Photographer's Networks: The Challenge of Digital Image Production," *Visual Sociology*, 13, 1, 49-60
- Sverrisson, Á. (2002a) "Digitalt fotografi: Tekniska och visuella innovationer, perspektiv och kontaktnät," *Sociologisk forskning*, 39, 2: 40-67.
- Sverrisson, Á. (2002b) "Small Boats, Large Ships: Social Continuity and Technical Change in Icelandic Fisheries 1800-1960," *Technology and Culture*, 37, 2, 227-253,
- Tufte, E. (1997) *Visual Explanations: Images and Quantities, Evidence and Narrative* Cheshire, Connecticut: Graphics Press.
- Weber, M. ([1921-22] 1978) *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*, G. Roth och C. Wittich red., 2 vol. Berkeley: University of California Press.

Sammendrag

Denna korta artikel syftar till att ge en kort introduktion och översikt över den visuella sociologin. Särskilt diskuteras vad den visuella sociologins övergripande uppgift är. Den tar även i viss mån upp närliggande forskningsområden, som exempelvis antropologi. Betydelsen och rollen av teori och empiri inom fältet visuell sociologi analyseras. En central tes är att det visuella bör vara en naturlig del i det samhällsvetenskapliga arbetet, inte ett separat fält.